

THE IDEA OF THE UNIVERSALITY OF ETHICAL NORMS IN KANT'S AND GHAZALI'S MORAL PHILOSOPHY

Middle East Technical University-Dept. of Philosophy this thesis deals with the theory of ethics, as it is formulated by Ghazali and Immanuel Kant. Their theory of ethics is critically examined to delineate its similarities, differences and consequences.

There are two major similarities between both philosophers. The **first** is their systematic refutation of speculative metaphysics. The **second** is their agreement in underlying the primacy of ethics over metaphysics. Although their route in doing philosophy is similar, they have great differences in their **methodology** for handling the problem. These differences, actually, start from their basic conception in refuting the rational speculative metaphysics, and thus makes differences, too, in their ethical conception. Kant's ethics is "rational", while Ghazali's ethics is religious or mystical. Kant uses "Analytical Method", while Ghazali uses "Hypothetical Method".

Kant's rational ethics, in essence, is only the consequence of having such an Analytical Method in his basic framework. The term "rational" here is not intended at all to leave no room for religious ethics. It is rather intended to emphasize the active, dynamic and autonomous role of moral agents in attaining virtues. While Ghazali's mystical ethics is merely intended to save the individual in the hereafter based on the teaching of a particular religious teaching. He does not concern to build such a rigorous methodology in ethics which is applicable to human beings in general. His concern is mainly to defend a particular religious ethics.

This different methodological approach towards ethics has its grave consequences in shaping and molding the type of the system of thought, not only in the field of ethical discourse, but also in all types of human discourses. Kant's Analytical Method opens a wider possibility to establish a rigorous body of knowledge in order to grasp and to analyze, not only the substantial problem of ethics, but also the implication of having such an ethical system, in science and social life. Ghazali's Hypothetical Method leads him to face the difficulty of constructing a rigorous body of knowledge in other spheres of knowledge, since he underestimates the role of reason in ethical discourse.

This thesis ends up with the conclusion that those different methodological approaches in ethics build a different types of system of thought and at the same time have a great consequences and implications in shaping the human ethos in general, be it in the scientific, or social and ethical spheres. We congratulate **Dr. M. Amin ABDULLAH** and wish him a successful career.

KANT VE GAZALİ'NİN AHLAK FELSEFESİNDE AHLAK DEĞERLERİNİN EVRENSELLİĞİSORUNU

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Felsefe Bölümü'nde yapılan bu doktora tezi, Immanuel Kant ve Gazali tarafından ortaya konan ahlak teorilerini incelemektedir. Her ikisinin ahlak teorileri; aralarındaki benzerlikleri, farklılıkları ve yol açtıkları sonuçları ortaya koymak amacıyla değerlendirilmiştir.

Bu iki düşünadama arasında iki ana benzerlik vardır. **Birincisi**, spekülâtif metafiziği her ikisinin de sistematik biçimde ele almalarıdır. **İkinci** olarak, her ikisinin de ahlakın temel ilkelerini metafizikten üstün tutmalarıdır. Felsefe çalışmaları benzerlik gösterse de; sorunları ele alışlarından kullandıkları yöntemler büyük farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar aslında spekülâtif metafiziği ele alışlarında ortaya çıkmakta, bu da ahlaksal görüşlerinde farklılıklara neden olmaktadır. Kant ahlakı rasyonel iken Gazali ahlakı dini ya da mistiktir. Kant "analitik yöntem"i kullanırken, Gazali "hipoteze dayalı yöntem"i kullanmıştır.

Öz olarak Kant'ın rasyonel ahlakı, çalışmasının temel yapısında, analitik yöntemi kullanması sonucu doğmaktadır. Burada "rasyonel" terimi dini ahlakı dışlar tarzda kullanılmakta; tersine moral etmenlerin erdemin kazanılmasındaki aktif, süregelen ve doğrudan rolünün de altını çizmektedir. Oysa Gazali'nin mistik ahlakı yalnızca kişinin bireysel kurtuluşunun belirli bir dini eğitim yolu ve aracılığıyla sağlanması temeline dayanmaktadır. Gazali tüm insanlara uygulanabilecek evrensel bir yöntem oluşturma kaygısı gütmemiş; ana olarak belirli bir dinsel ahlakı savunma yoluna gitmiştir.

Ahlaka yönelik yöntemsel farklılıklar, yalnızca ahlaksal sorunlar değil; genel olarak insanlığın tüm sorunlarına yaklaşımdaki düşünce sistemi üzerinde ciddi etkiler yaratmıştır. Kant'ın analitik yöntemi, yalnızca ahlaksal soruna yaklaşım yönünden değil, oluşturulan ahlaksal sistemin uygulanabilirliği yönünden de anlaşılıp analiz edilebilmesi için bilgi birikimi oluşturulması yolunda geniş olanaklar sunmaktadır.

Gazali'nin hipoteze dayalı yöntemi ise, onun ahlaksal sorunlara bakışta mantığın rolünü önemsememesinden dolayı, ahlaksal alan dışında başka alanlarda bilgi birikimi oluşturulmasında zorluklar yaratmaktadır.

Bu kez, bu iki değişik yöntemsel yaklaşımın değişik iki düşünce sistemi yarattığı ve aynı zamanda insanın genel olarak ister bilimsel, ister sosyal ve ahlaksal alanlardaki insan davranışları üzerinde büyük etki ve sonuçları olduğu kanaatiyle sonlandırılmaktadır. **Dr. Amin ABDULLAH'**ı tebrik eder, mesleğinde başarılar dileriz.

TÜRK KÜLTÜR VE EĞİTİMİNE KATKILARI AÇISINDAN MEHMET TAHİR MÜNİF PAŞA VE ALİ SUAVİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR ÇALIŞMA

Türk kültür hayatında 19. yy.'a kadar, zamanlarında öğrenilmesi adet olan bütün bilgi ve bilimlere öğrenme çabası içinde ortaya çıkan "allâmelik" bu yy.'dan itibaren "ansiklopedist" olarak adlandırılan aydın örneğine dönüşmüştür.

19. yy.'ın ikinci yarısından itibaren yetişen Cevdet Paşa, A.Vefik Paşa, Hakkı Paşa, Süleyman Paşa, Abdurrahman Şeref, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami, Münif Paşa, Ali Suavi gibi aydınlar "ansiklopedist" türden birer aydın örneğidir.

Bu aydınlar içinde "eğitimci"lerin farklı ve özgün bir yeri vardır. Batılılaşmanın eğitim kanadını temsil eden bu aydınlar çok çeşitli görev ve etkinliklerine rağmen her durumda eğitimci amaçlarını korumuşlardır. Ancak bunların edebiyat ve tarih araştırmalarına konu oldukları kadar eğitim araştırmalarına konu oldukları söylenemez.

Ondokuzmayıs Üniversitesi Öğretim Görevlilerinden İsmail DOĞAN tarafından "Türk Kültür ve Eğitime Katkıları Açısından Mehmet Tahir Münif Paşa ve Ali Suavi Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma" isimli A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı'nda doktora tezi olarak hazırlanan çalışma eğitim boyutuyla Münif Paşa ve Ali Suaviyi karşılaştırmalı olarak incelemektedir.

Mukayese konusu olan Münif Paşa ve Ali Suavi, bugüne kadar bütün eserleri ve düşünceleri ile tam bir araştırma konusu yapılmamışlardır. Sözkonusu tezde, bu eksiklikten dolayı 1. ve 2. bölümlerde Münif Paşa ve Ali Suavi'nin ulaşılabilen bütün eserlerinden hareketle düşünceleri derlenmeye çalışılmıştır. Bugüne kadar bir çok araştırmacının dikkatinden kaçan, ancak onların düşüncelerinin ortaya konmasında ihmal edilmemesi gereken önemli bazı eserlerine rastlanılmıştır.

Kendi eserlerinden hareketle Ali Suavi ve Münif Paşa'nın hayat hikayelerinin de anlatıldığı tezde ayrıca Ali Suavi'nin çok dağınık ve karmaşık olan yaşantısı kronolojik yapıyla anlatılmaya çalışılmıştır.

Dönemimizin aydın karakteristiklerinden olarak felsefeden tarihe, eğitimden politikaya ve çevre sorunlarına kadar çok değişik konularda düşünce üreten bu iki tanzimat aydını, düşünce plânındaki ortak ve farklı yönleri ile ele alınmıştır. Öğretme, öğretim ve öğretmen gibi eğitimin temel kavramları ve eğitimin yaygınlaştırılması, bilginin halka intikali gibi diğer sorun-

lar *eğitim*; siyasî düşünceler, ansiklopedist özellikler, toplum, Türk Dili ve Türkçeciliği gibi genel kültürel problemler de *Kültür* başlığı altında ele alınan tezde Ali Suavi'nin ve Münif Paşa'nın bu konularda farklılıklarını ve aynıleştikleri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Ali Suavi ve Münif Paşa gerek kitap ve gerekse süreli yayınlarla 18. yy.'ın Batılı ansiklopedistleri gibi bilginin yaygınlaştırılması ve halka bir an önce aktarılması çabalarıyla kendi toplumlarına içinde yaşadıkları dünyanın imparatorluk topraklarıyla sınırlı olmadığını, sınırları çok geniş olan bir dünyada yaşadıkları mesajını vermekle Osmanlı'nın ufkunu genişletme amacındadırlar.

Onlara göre Osmanlı'nın Batı karşısında geri kalmasının en önemli nedeni eğitim ve bilime imkân veren basılı kültür ürünlerinin sınırlı olmasıdır. Münif Paşa'nın devlet adamlığı yanında gazete yazarlığına yönelmesi; Ali Suavi'nin en zor şartlarda bile olsa gazetede çıkarmaya çalışmasının temelinde yatan, toplumdaki bu eksikliğin bir an önce telâfi edilmesi düşüncesidir. Bu açıdan her ikisi de Avrupa bilgi ve kütürünün aktarılmasını büyük bir zevkle üstlenmişlerdir.

Ali Suavi Batı kültürünün ülkeye girmesinde Münif Paşa'nın gösterdiği telâşi göstermemiştir. Münif Paşa'nın doğrudan el attığı Batılı kültür ürünleri karşısında Suavi biraz çekingen hatta kuşkuludur. Ali Suavi'nin daha çok İslâm klâsiklerinden, Münif Paşa'nın ise Batı eserlerinden tercüme yapmaları bu farklı algılayışın bir sonucudur.

Münif Paşa yenilikleri ahlâkçı bir kaygıdan uzak nitelik ve etkinlik dereceleriyle incelemektedir. Ali Suavi ise toplumsal çözümlerin temelinde ahlâk normundan ve dinden sapmaların yattığını önemle vurgulamaktadır.

İkisinin de en önemli özelliklerinden biri değişik konulara girmelerine rağmen, eğitimci yanlarını bırakmamalarıdır. Bu çerçevede her ikisinin de eğitimden beklentileri şöyle sıralanabilir:

— Eğitim "ilim ve ma'rifet" in öğrenilme ve edinilme sürecidir. Bu süreçte bilgili insanlar yetiştirilir.

— Bilgili insanlar Devlete ve topluma saygılı insanlar haline gelirler.

— Sanayi ve ticarî hayat için bilgili insanların yetiştirilmesi ülke ekonomisinin terakkisine neden olur.

Bu amaçları gerçekleştirebilmek için her ikisi de mevcut eğitim sistemini yeterli görmemektedir. Kısa ve uzun vâdede eğitim programlarının gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Uzun vadede yapılacak eğitim çalışmalarının ilki ve en önemlisi çocuk eğitimidir.

Doktora tezi çalışmasıyla yapılan bu araştırmada ortaya konulan sonuçları da şöylece sıralayabiliriz:

— Ali Suavi yaygın görüşün aksine medrese mezunu değil, rüştiye mezunudur. Buna karşılık Münif Paşa medresede öğrenim görmüştür.

— Berlin'de üniversite bitirdiği söylenen Münif Paşa'nın bu öğrenimi sadece halka açık olan bazı dersleri takip etmesinden ibarettir. Bu düzeyde dersleri Ali Suavi de Londra'da iken Politeknik okulunda takip etmiştir.

— Temelde eğitimci olan ve eğitimi terakkinin kaynağı olarak gören bu aydınlar, Batılılaşma ve Yenileşmenin de öncüleri arasındadırlar.

— Program ve şekil olarak eleştirdikleri medrese ve onun şahsında geleneksel eğitim sisteminde öğretim metodları ve öğretmeden başlayan yeni bir düzenleme yapılmasını istemektedirler. Bu düzenlemede okulların öğrenim düzeylerine göre kademelendirilmesi de önerilmektedir.

— Ali Suavi dini öğrenimin mevcut sistemden ayrılmasını istemekle öğretimin birleştirilmesini (tevhid-i tedrisat) düşünen ilk eğitimcilerimiz arasında yer almaktadır.

— Her ikisi de çocuk eğitiminin gereği ve önemi üzerinde durmuşlardır. Bu konuda daha somut düşünceleri olan Suavi, ilkokulları bilimin başlangıcı (mebdei) olarak kabul etmektedir.

— Münif Paşa, Ali Suavi'nin de dile getirdiği kütüphanecilik, kadın ve çocuk eğitimi gibi konuları Nazırlığı esnasında uygulama şansını elde ederek geniş bir eğitim faaliyeti göstermiştir.

Münif Paşa ve Ali Suavi'yi eğitim açısından mukayeseli bir çalışmayla tez konusu yapan İsmail Doğan'ı bu değerli çalışmasından dolayı tebrik ederiz.

İSLÂMÎ ARAŞTIRMALAR

DÜZELTME

1. IV. Cildin 1. sayısında yayınladığımız "Günümüz İslâm Düşüncesi'nde Islahat Kavramı" adlı makalenin, sayfa 51, dördüncü paragrafın ilk cümlesi şu şekilde olacaktır: "Kaldı ki, İslâm'ın yayılması ve yerleşmesine çalışanların tasavvufu bağlantısı olmayanı yok gibidir".

Aynı makale, sayfa 52, dipnot 26, şu şekilde olacaktır: "Albert Bayet, Dine Karşı Düşüncenin Tarihi, Çev: Cemal Süreyya, İst. 1970, s. 68" 27. dipnot dergideki 26, 28. dipnotta 27. dipnot olacaktır.

Ayrıca aynı makale sayfa 54, üçüncü paragrafın ikinci satırındaki "yabancı" kelimesi "yalancı", sayfa 66, 66. dipnotun üçüncü satırındaki "faydasızdır" kelimesi "faydacıdır", makalenin son paragrafının birinci cümlesindeki "hoş" kelimesi "has" olarak değiştirilecektir.

2. IV. Cildin 2. Sayısında yayınlanan "Türkiye'de Fikir Hürriyeti'nin Dünü, Bugünü, Yarını" adlı panelin Takdim bölümünün ikinci sahifesinin ikinci paragrafındaki "Beşeri otoritenin çizdiği sınırların tartışılması yapılır" cümlesi yanlışlıkla "Beşeri otoritenin çizdiği sınırların tartışılmaz yapılır" olarak yayınlanmıştır.

Bu yanlışlıklardan dolayı yazı sahiplerinden ve okuyuculardan özür dileriz.